

Prohászka Ottokár és a keresztényszocializmus

A katolikus egyház szociális tanítása XIII. Leó *Rerum novarum* (1891) k. körlevelétől napjainkig, II. János Pál *Centesimus annus* (1991) és XVI. Benedek *Caritas in veritate* (2009) kezdetű enciklikáiig, elsősorban az ember és a világ materialista és ateista szemlélete ellen foglalt állást a krisztusi üzenet nevében. Mindig az ember szellemi dimenzióját, a személy transzcendens hivatását, ebből fakadó alapvető jogait, a közjó előmozdítását, az igazságosságot és a szeretetet hangsúlyozták. A XIX/XX. század fordulójának nagy egyházi szociális apostolai, Giesswein Sándor és Prohászka Ottokár ennek a „keresztényszocializmusnak” úttörő elkötelezettjei voltak írásaikban és közéleti-politikai tevékenységükben..

„*Keresztényszocializmus Magyarországon 1903-1923.*” Ezzel a címmel jelent meg Gergely Jenő történész monográfiája még a kommunista időkben.¹ Témánkhoz fontos forrásmunka ez, bár nem egy ponton bírálható, helyreigazítandó, ahogy azt később, a rendszerváltás után maga Gergely professzor is megtette.² Természetesen minden azon fordul meg, hogy ki milyen világnézet („ideológia”?) szemszögéből vizsgálja a történeket, értékeli a mozgalmakat, tehát mi-
ben látja a szociális haladást, milyen módszerrel akarja megvalósítani a szükséges reformokat.

Gergely Jenő a magyarországi keresztényszocializmus előzményeiről írva 1977-es könyve bevezetésében megállapítja: „A XIX. század utolsó és a XX. század első két évtizedében a magyar progresszió erőinek gyarapodása, a demokratikus átalakulás igényének fokozott jelent-

1 Gergely Jenő: *Keresztényszocializmus Magyarországon. Akadémiai K. Bp. 1977.*- Vö. Szolnoky Erzsébet: *Szociális igazságosság és keresztény szeretet. Giesswein Sándor a magyar keresztényszociális és kereszténydemokrata gondolkodás megalapozója. Éghajlat K. Bp. 2003*

2 Vö. *A katolikus egyház története Magyarországon 1919-1945. Bp. 1997.*

kezése a társadalmi mozgás fő iránya. A fél évszázados liberális hagyományok és szabadelvű közgondolkodás mellett a századfordulón jelentkező polgári radikálisok 1901-ben megalakították a Társadalomtudományi Társaságot, és megindították ennek lapját, a *Huszedik Századot.*” (...) „A századvégén kibontakozó nyugat-európai társadalmi mozgalmakban a szocializmus hegemóniája érvényesült. Ezzel szemben 1891-ben a „*Rerum novarum*” enciklikában fogalmazódott meg a ralliement keretein belül maradó szociális program. A pápa a polgári társadalom igényeinek megfelelően összegezte a marxi szocializmussal szembeállított szociális kereszténység tételeit, és szorgalmazta munkások megszervezését keresztény szociális alapon.” (...) Az 1890-es évektől találkozunk (azonban) a 'keresztényszocializmus' elnevezéssel (is). Elterjedésének egyik fóruma a függetlenségi katolikus sajtó és Prohászka Ottokár írásai voltak.”³ Gergely ezután még leírja, hogy a magyarországi katolikus társadalmi mozgalom (Prohászka, Giesswein működése, munkásegyletek, legényegyletek, katolikus körök, szövetkezetek) a német (Ketteler püspök és a Centrum) és osztrák szociális mozgalmak hatására bontakozott ki. Ezenkívül jelentősek voltak Prohászkanál a főleg Franciaországban terjedő modernista eszmék, egyházreformot követelő irányzatok is.⁴

Prohászka, a szociális apostol

Prohászka Ottokár (1858–1927) kétségkívül a 20. századi magyar katolicizmus legnagyobb alakja, a századforduló katolikus újjászületésének vezéregyénisége. Ezt 1994-

3 *A keresztényszocializmus...*, 1977, 9-16

4 Lásd: Szabó Ferenc SJ: *Prohászka Ottokár időszzerűsége. Kairoz, Bp.2006., 61kk. Uő. Prohászka Ottokár élete és műve (1858-1927). Szent István Társulat, Bp. 2007. V. fejt. 121kk.*

ben leszögezte Gergely Jenő is *Prohászka Ottokár* („A napbaöltözött ember”, Gondolat) című jelentős könyvében. Azt még tárgyilagos ellenfelei is elismerhetik, hogy messze megelőzte kortársait modern katolicizmusával, reformtörekvéseivel, XIII. Leó szociális elveinek hirdetésével, a szociális kérdésben tanúsított érzékenységgel, haladó társadalmi tanításával. Az ún. keresztényszocialista mozgalomnak is fő egyházi képviselője; Giesswein Sándor és mások, például a két háború között működő jezsuiták, Kerkai Jenő és Varga László is ebbe a prohászka vonalba illeszkednek.

Hétéves római tanulmányait befejezve Prohászka Esztergomból figyelni a nyugati szellemirányzatokat. XIII. Leó szociális eszméit hirdeti a 90-es évek elejétől: kivonatos fordításban kiadja a *Rerum novarumot*, Leó pápa beszédeit és leveleit is magyarra fordítja. Három és fél évtizeden át azokat a szociális eszméket terjeszti, és igyekszik gyakorlatba is átvinni, amelyeket a pápák kifejtének a *Rerum novarumtól* a *Centesimus annusig*.

Már 1894-ben, a „Keresztény szociális akció”-ról írva világosan leszögezi: „Ne vakuljunk! A szocializmus nem merő bujtogatás; a szocializmus egy szekta, mely mély, mindent átjáró s megrágó elégedetlenségből szívja hatalmas kifejlését. Nem zavarogni szerető elemek utcai tüntetése, hanem rendszer. Rendszer, mely segíteni akar a világ helyzetén. S honnan népszerűsége? Mert eget-földet renget a kiáltás, a segítség után. Segítség pedig azért kell, mert nagy s mély a baj. Ha a kereszténység nem segít: akkor az utópiák vérmes izgalmai s az elkeseredett ember véres öklei a társadalmat beláthatatlan káoszba sodorják. Már is sodorják, mert késedelmesekek vagyunk.” (ÖM 11,65–66)

Prohászka már 1897-ben, a millenniumi ünnepek után egy igen jelentős tanulmányt írt a *Magyar Sionban Az egyház demokráciája* címmel (10,36), amelyet elsősorban a papságnak szánt és a „haladás vezércsillaga” alá állt. Gergely Jenő hosszan, elismerően ismerteti ezt a tanulmányt⁵. „Aligha lehetne ennél szemléletesebben megfogalmazni az egyház és a

nép korunkbeli kapcsolatát, Prohászka elkötelezettségét a haladás és a demokrácia mellett. A sorok máig aktuálisak, bár a világegyház vonatkozásában a II. vatikáni zsinat már erre vett irányt. Elképzelhető, milyen meglepetést keltettek ezek az írások, ezek a mondatok, a még csak nem is polgárosodott magyar katolicizmusban és a feudális előjogai és kiváltságai sáncái mögé húzódó posztjosefinista magyar egyházban?”⁶

Szocializmus és marxizmus

A fiatal esztergomi teológiai tanár elmélyülten tanulmányozza a szocializmust és a marxizmust. Több mint száz éve (1897-ben) tette közzé a *Magyar Sionban Marx Károly nemzetgazdasági alapelvei* című dolgozatát (ÖM 11,128kk), amely a tudományos tisztesség és tárgyilagosság dokumentuma. Prohászka észreveszi azt is, ami Marx tanában pozitívum, részigazság. Egy évvel korábbi, *A szociális théoria hadi állása* c. tanulmánya átfogó helyzetkép (ÖM 11, 107-127.) Miután összefoglalta a történelmi materializmus tételeit, ezt írja:

„Senki sem tagadhatja, hogy a szocializmusnak ez a fölfogása nagyon sok igazat tartalmaz, s legyen szabad az igazság néhány fölcskillanó gyöngyére figyelmeztetnem is. (...)

1. Igaz először is az, hogy a munka a munkaeszközöktől függ, a munkaeszközök kifejlése pedig a technika haladásával tart lépést...

2. Másodszor igaz, hogy a tőke a gépeket hatalmába keríti, s a termelés hasznát a maga részére monopolizálja, s így a munka tényleg a tőkének szolgál...

3. Harmadszor az is igaz, hogy a korszerű eszmék a társadalmi szükségletekből valók, oly értelemben, hogy nincs talajuk a társadalom szükségletein kívül...

4. Negyedszer igaza van a történelmi materializmusnak abban is, hogy a munkának, a termelésnek fejlődésében vannak korszakok, melyek a szenvedés, az elszegényedés és az egyenlőtlenség korszakai. E korszakokat az eszmék nem számúzhetik a világból. Ilyen a kapitalista termelés jelen szakasza...”

⁵ Prohászka Ottokár, 50-54.

⁶ Gergely uo. 52.

De ezek után Prohászka kiemeli a marxizmus *tévedéseit és hibáit* is.

1. „Hiba lenne az, hogy minden eszmét a termelésből s az élet anyagi szükségleteiből eredeztet. Marx e hibába azért esett, mert szörnyű exkluzív volt; sohasem tekintett másra, mint az anyagi létnek közvetlen, anyagi föltételeire; az erkölcsöket, az eszményeket pedig ezekből magyarázta. Előtte a vallás, az erkölcs, a jog merő funkciója az élet szükségleteinek...

2. Hiba a történelmi materializmusban az is, hogy az eszméket megveti, és eltagadja tőlük, hogy a társadalmi fejlődés útjára befolyással legyenek. Természetes dolog, ha az eszmék csak függvények, akkor nem csinálhatják meg azt, amitől függnék. De ha az eszméknek örök értékük és független forrásuk van, vajon nem igazíthatják-e az értelmes embereket a társadalom sorsának javításában?”

Prohászka élelátón hozzáteszi, hogy *maga a szocializmus is eszmékkal akar hatni a társadalomra*: „...általában az egész tőkeuralom megítélése min fordul meg? Nem-e az eszmék villámló anathémáján, mely régóta végig dörög a világon s óvja az emberiséget, hogy ne nyugodjék ebbe bele?” (11,117–120)

Prohászka nem tagadja, hogy van egy bizonyos gazdasági determinizmus, és hogy a tőkés társadalom lényegén édeskeveset változtatnak az eszmék; bizonyos fázisokat nem lehet átugrani a fejlődésben. E ponton ő realitárból a materialista Marxnál. (Vö. 11, 122)

Igen merész Prohászka álláspontja a *magántulajdonnal* kapcsolatban is. Több mint egy fél század kellett ahhoz, hogy XXIII. János pápa *Mater et magistra* kezdetű körlevele őt igazolja, amikor a szocializálást és a magántulajdon korlátozását követeli. Prohászka nem tagadja a magánbirtok jogosultságát, csak az erőszakos foglalások, a közjóval ellenkező tőketerjeszkedés ellen lép föl. Világosan látja az élet új tendenciáját, a szociálisabb világ felé tartó fejlődést: fokozatosan „az egyes helyett az összesség fogja kezébe a termelést”. Megállapítja: „Az azonban nem tudni, hogy a birtokviszony mily változatokon esik át; az a jövő titka” (11,120).

Szociáldemokrácia és keresztényszocializmus

Egy jó évszázaddal ezelőtt (1909-ben) egy Esztergomban kiadott kis füzetben (amely aztán megjelent a Néppárti Naptárban), *Kinek higgyen a munkás?* címmel, kiáltványnak is beillő stílusban hirdeti, hogy „mozog a föld”: „Mit ér a politikai szabadság, ha nincs mit enni? Mit ér a testvériség, ha az egyik testvér leeszi a pecsenyéről a húst; s a másikkal odadobja a csontot? Mit ér az egyenlőség a törvény előtt, ha az egyik fogpiszkálóra és csipkére többet költhet, mint a másik lakásra, élelemre, családjára? Az idők járása nehéz; a szegénység úgy terem, mint a gomba, s a megélhetés gondja oly sötét folt, amely mint a nyári délutánon a vihar felhője, nőttön-nő, s elborítja a munkásember egét egészen. Korunk nagy betegsége az, hogy terjed a szegénység; ez pedig nagyobb izgató minden emberfiánál...” Az önzés „féktelen, mint a tengeri vihar, s a pénzt, akciókat, értékpapírokat s a munka jövedelmét magas hegyhullámmá söpri össze, s néhány Rotschild-félének” az ölébe dönti; a vége az, hogy a munka folyik, millió és millió ember dolgozik, de a pénz javarészben nem a munkásoké, hanem másoké.” (ÖM 22, 29)

Tovább elemezve a magyar helyzetet, a fiatal Prohászka rámutat arra, hogy a munkástömegeket az *igazságtalan helyzettel szembeni lázadás* mozgatja; hogy igenis van Magyarországon szociális kérdés; hogy tengernyi a baj; hogy kétségbeejtő a paraszt, a kisiparos meg a kisgazda sorsa, és hogy a szociáldemokrácia hódítja meg a szegény tömegeket. „Mit akar hát voltaképp a szociáldemokrácia? Száz szónak is egy a vége: új világot akar. Jól teszi, mondom én rá; huncut, aki mást akar. (...) Éljen! Ezt mi is mondjuk! Új világot akarunk; a bajokat orvosolni kívánjuk, csak az a kérdés, hogy hogyan. Az eszközökben van különbség; a szociáldemokrácia oly világot akar, amely soha sehol sem létezett, de veri a mellét, hogy neki sikerül azt megteremteni. Álmodik szegényke... (22,33).

Ezután a liberalizmusról rántja le a leplet: „A liberalizmus nem tud egyebet, mint azt,

hogy szabadságról dudál. Teljes szabadság, féktelen konkurencia, ez az ő jelisége; ez pedig annyit jelent, hogy aki bírja, az marja. S ki az, aki bírja? Hát akinek pénze van. Tehát aki győzi pénzzel, tőkével, annak van szabadsága; az marja és kimarja a gyöngét; annak hódol minden, s a munkásnép olyan lesz, mint a futóhomok; védelem nélkül, szervezkedés nélkül kóborol; keres munkát, eladja magát; a nagytőke meg féktelen versenyben csak a nagyobb nyereségre néz...” (22,38).

„Hol az igazi gyógyszer? – Megmondom egy szóval: a keresztényszocializmusban.”

Prohászka megmagyarázza, mit jelent a szocializmus és a „keresztény” jelző: „Azért kell szocializmus, vagyis társas szövetkezés, mert az egyes ember meg nem állhat, s elfújja őt a gazdasági verseny; de azért is, mert az embert társadalomba teremtette az Isten, hogy ne legyen porszem, hanem hatalmas épület, hogy ne legyen szélből söpört, földönfutó levél, hanem törzsökös tölgyfa. Az emberiség egy nagy test; az emberi társadalom nagy szervezet, következésképpen a gazdasági téren is szervezettnek, összefüggő testületnek kell lenni; s ezt a célt a szövetkezés által érjük el.” És mit jelent a „keresztény”? „Jelenti a keresztény igazságokat: a vallást, az erkölcsöt; név szerint a szeretetet, mértékletességet, igazságosságot, türelmet és türelmességet, melynek a kereszténység egyedüli biztos alapja, s melyek nélkül társadalmat, összetartást, egyetértést, szövetkezést teremteni nem lehet.” (22,41) Prohászka tehát elsősorban a szövetkezést sürgeti, valamint a munkást védő, emelő, művelő törvényhozást. „Éljen a keresztényszociális reform!” – fejezi be kiáltványát.

Tudatában van annak, hogy forradalmi elveket hirdet: az akkori feudális főpapok „vörösnek” tekintették; ez a tény is közrejátszott, hogy feljelentették Rómában, bár az 1911-es indexre tétel fő indokai modern (de nem modernista) filozófiai és teológiai nézetei voltak.⁷ „A szíves olvasó most már tán azt gondolja, hogy a dolgozat írója kész szocialista; de ha ezt gondolja, csalódik. E reflexiókkal csak útját

akartam vágni annak az együgyű fölfogásnak, mely a magánbirtoklást illetőleg minden most meglevőben thézist s változatlan dogmát lát, s mely teljesen elzárkózik a társadalmi fejlődésről szóló gondolatok ellen” (11,125).

Az „elzárkózók” között voltak a század végén az egyháziak éppúgy, mint a világi urak. Prohászka már 1894-ben igyekszik felrázni a szociális kérdések iránt közömbös papságot. (*A papság föladata a szociális kérdések körül* [11,40kk]). „A hivatalos Magyarország egészen a liberalizmus szekere elé van fogva, hogy a teherhordók és igavonók mily alakjában, fölösleges fejtegetni...” A magára maradt munkásnép prófétát vár, aki elmondja: »számon a sereget«.

„Hát nem lépett a papság, az a szegények és szenvedők közt forgolódo papság a társadalmi nagy gátszakadás részébe az egyház hajójával, hogy ha kell, magával ezzel a hajóval betömje a rést, s parancsoljon a romboló elemnek? – Kereken kimondom, hogy a papság bizony sehol sem tett eleget a szocializmust megteremtő gonoszság és pogányság ellen – sok helyen elkésett – máshol meg még most sem tesz semmit. Ne botránkozzunk meg e nyílt szón! Ne ütközzünk meg főleg azon, hogy azt mondom: a »papság«; kivételeket nem sorozhatunk szabályok közé, de viszont a szabály nem tünteti el a kivételt. Hogy kivételek vannak, azt készörömet elismerem, s azok a kivételek tudják s érzik leginkább, hogy árván, elhagyatottan, vándorsziklák gyanánt állnak társaik körében.” (11,41)

Prohászka hosszan fejtegeti, külföldi szerzőt is idézve (Lange) a munkásosztály helyzetét, illetve a szociáldemokrácia térhódítását, majd a sürgető feladatokat jelöli meg. A papság érdeklődjék a társadalmi bajok iránt, az iparosok, munkások, a föld népének szenvedései iránt. „Ne kössük... össze magunkat az uralkodó rendszerrel úgy, hogy aztán vele állunk, vele dőlünk. Ne áruljunk egy gyékényen a liberális gazdasági rendszerrel, ne védjük azt”. (11,48) Jegyezzük meg: A II. vatikáni zsinat is hangsúlyozta, hogy az egyház nem köti magát semmiféle társadalmi–politikai rendszerhez:

⁷ Az index-ügyről lásd Szabó Ferenc: *Prohászka Ottokár élete és műve*, VI. fej. 175kk.

„Az Egyház, mely feladatánál és illetékeségénél fogva semmiképpen sem keveredik össze a politikai közösséggel, s nem is kötődik semmiféle politikai rendszerhez, egyszerre jele és oltalma az emberi személy transzcendenciájának.”⁸

A forradalmak: „az idők jelei” (egyházi reformok sürgőssége)

Egyszóval: Prohászka komolyan veszi az Evangéliumot: „A szegényeknek az evangélium hirdettetik.” Jól tudja, hogy végső soron nem *rendszerkérdésről*, hanem *emberkérdésről* van szó. Új világot csak megtért, a szeretetet és igazságosságot gyakorló emberekkel lehet építeni. Innen az egyház evangelizáló küldetésének jelentősége tegnap is, ma is.

Prohászka már húsz évvel Lenin előtt prófétaként meglátta a vörös rémet.

Jött is – a rövid Károlyi-forradalom után - 1919-ben véres öklökkel a vörös diktatúra. Prohászka *naplójegyzetei* és akkori más megnyilatkozásai (például püspöki körlevele, valamint az általa fogalmazott közös püspöki körlevél a kommün bukása után⁹) tanúskodnak arról, hogy a borzalmakat ugyan undorral a szívében élte át, de akkor is *figyelte az idők jeleit*: azt kereste-kutatta, hogy miként kell az egyháznak megvalósítania a szükséges reformokat. Hosszú *1919. július 7-i naplójegyzetében* írja: „Nagyon érzem itt a nézet- s a helyzettisztulás szükségét. Konstatáljuk: elvittek mindenünket, amit a történelmi hatalmak adtak; most tehát a belső lényeg és szellem jegesítse ki magának az új formát. Az egyház az ilyen megrablást mindig exkommunikációval sújtja. Gondolom, ezzel csak a végrehajtó erőszakot ítéli el, de nem kételkedik az Isten gondolatainak érvényesítésében. Tudja, hogy a világ nem kész, s hogy azon bűn s erény dolgozik! Hát mi a lényeg az egyházban? Az, ami a kereszténységben az égből jött s mint isteni erő lépett a világba; szellem és lélek és élet volt, s történelmi csak akkor kezdett lenni,

⁸ *Gaudium et spes*, 76: „A politikai közösség és az Egyház.”

⁹ Vö. Gergely Jenő: *A püspöki kar tanácskozásai. Gondolat, Bp. 1984, 74, és 32-324; vö. ÖM 9, 265-273.*

mikor emberi viszonyok közé lépve azokban elhelyezkedett. Sok-sok alakot öltött azóta is végig a történelmen, másokat Keleten, másokat Nyugaton, s ugyancsak különbözőket a klasszikus, a középkori, az újkori egyházban...” (23,309–310). Később, még ebben a jegyzetben felsorolja a korszerűsödés főbb követelményeit, amelyek a II. vatikáni zsinatra emlékeztetnek: művelt és kollegiális szellemű papságot; a klérus ne alkosson külön osztályt, ne szakadjon el a világiaktól: „ne a tekintély, a joghatóság, hatalom, parancs, hanem a belső elv, a szeretet dirigáljon”; egyházas érzés – népnyelvű liturgia. Ugyanezeket a követelményeket bőven kifejtette 1907-ben *Modern katolicizmus* c. művében, amely 1911-ben indexre került.¹⁰

A kommunizmus bukása után című 1919. augusztus 17-i pásztorlevelében (9,26), miután leírta a vörösök garázdálkodását, híveit a következőkre inti:

1) „Először is biztosítsuk *munkástevéinket*, hogy mikor a bolsevizmus s annak tatárjárása ellen küzdünk, az nem annyit jelent, hogy a munkásosztálynak bármilyen, még a legkisebb elnyomására is gondolnánk. (...) Ellenkezőleg, azt hiszem és vallom, hogy ha a magyar társadalomnak s a vallásos élet megújulásának új forrásai után nézünk, s ha égő s vágyó szemmel tartunk szemlét a *magyarság jövőjének valamit érő tényezői fölött*: akkor ezeket *elsősorban a munkásrétegekben, az ipari munkás- s a földművesosztályban reméljük föltalálni...*”

2) „Második kötelességünk csillapítani s *enyhíteni a szenvedélyeket*, s ezáltal gyökerestől kitépni a gyűlölség s a testvérharc dudváját. (...) Mi zsványokat s *haramiákat nem utánozhatunk*, azok példáját nem követhetjük...”

3) „Harmadik feladatunkat a szervezkedés teszi, hogy keresztény magyar nemzeti alapon szervezzük meg az érdekképviseletet. (...) *Törődjünk a néppel s segítsük törekvéseit* és karoljuk fel érdekeinek szolgálatát...”

4) „Ezzel kapcsolatban negyedik kötelességünk *iskoláink védelme s a keresztény valláserkölcsi alap biztosítása a nevelésben,*

¹⁰ Vö. Szabó: *Prohászka Ottokár élete és műve*, 122kk.

oktatásban... ”

Prohászka nemcsak hirdette a szociális elveket, hanem igyekezett azokat a *gyakorlatban* is megvalósítani. Az ő szellemiségéből született meg Farkas Edit Szociális Missziótársulata. 1915-ben hadiárvaházra gyűjtött pénzt, és minden módon igyekezett enyhíteni a világháború által okozott nyomort. 1916-ban a Gazdaszövetség közgyűlésén benyújtotta földbirtok-politikával kapcsolatos tervzetét (22,164). Indítványa részben a német *Bodenreform*tól nyerte inspirációját. Örökbérlet-indítványát a kisemberek lelkesedéssel fogadták, de a földbirtokosok közönyösen vonogatták vállukat. Prohászka püspök maga Ósiben és Tésen, püspöki birtokain megkezdte az örökbérletek megalakítását. Az 1919-es diktatúra után a nemzeti szervezkedéstől várta az ország újjászületését. Azért vállalt 1920-ban képviselőséget is, hogy a nemzetgyűlésben elősegítse a szociális-gazdasági reformok megvalósítását. De csakhamar csalódottan vált meg a közvetlen politikai szerepléstől: keserűen állapította meg, hogy az ún. „keresztény kurzus” csak program volt a kereszténységről, de képviselői nem voltak keresztények (21,276).

Jóllehet a húszas években egyre inkább befelé fordul (Eucharisztia iránti csodálatos áhítata, misztikája tükröződik naplójegyzeteiben és a befejezetlen *Élet kenyérében*), továbbra is a szociális reformokat sürgeti. Így például 1926-ban, kevéssel halála előtt az egyik katolikus nagygyűlésen mondott beszédében:

„Mi az oka munkástömegek hitehagyásának, s ami ezzel együtt jár, mi a szociáldemokrácia erejének forrása, amely a milliókat magával ragadja? A szociáldemokrácia ereje nem Marx Károly filozófiája s nem a történelmi materializmusnak frázisai, melyeket Isten, Krisztus s az Egyház ellen formál. (...) A szociáldemokrácia ereje az a vagyon, föld,

ház, otthon, remény nélküli proletáriátus, az emberhez méltó lét anyaföldjéből kiszakított, gyökérvesztett tömegélet és tömeglélek. (...) Ne féljünk a radikalizmus vádjaitól. Aki ezzel vádol, annak mi azt feleljük, hogy voltaképpen csak azt akarjuk, amit XIII. Leó pápa akart. XIII. Leóval hirdetjük, hogy a proletariátusnak joga van emberhez méltó életre, joga van az otthonra, a család fönntartására, a munkának a termelés gyümölcseiben való igazságos részesedésére. (...) Valljuk a magántulajdon szentségét, de nem minden magántulajdonét; nem valljuk a plutokrácia rettenetes uzsoráinak, nem a közjával ellenkező terjeszkedésnek jogait. A magántulajdon a kapitalizmusban oly méreteket ölt, hogy arányai elfojtják az életet, s kevés kézben halmozzák föl a világ gazdagságát. (...) Tudom, hogy a kapitalizmus is szükséges fejlődési etap, s hogy nem lehet egy termelési módot egyszerűen lefűjni, s helyébe mást dekretálni; de az eddigi fejlődés már mutatja a kapitalizmus egyoldalú túltengéseit, s az egész világot megint a munka s a tőke új közösségbe való egybefoglalására ösztönzi...” (13,285–286).

II. János Pál a *Centesimus annus*ban nem hirdet mást. És Prohászka még abban is „próféta”, hogy Európa, benne Magyarország keresztény gyökereinek felélesztését sürgeti ugyanabban a beszédében. „Mindenekelőtt arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a nyugat-európai kultúra a kereszténység gyökeréből fakadt, s arról le nem téphető. Hinnünk kell, hogy a kereszténységnek, ahogy missziója volt egészen az újkorig kultúrát teremteni, úgy van missziója most is az isteni erőket a világba állítani s azok kihatását a nemzetekkel megéreztetni. (...) Katholikus emberek keltenek a mai világba, magas műveltséggel, de ugyanakkor az örök s végtelen távlatok fényével szemükben!...” (13,187; 189).

Francia Intézet, 2012. márc. 23.)